

bruik van terminologie onmiskenbaar samenhang, maar zijn in mijn ogen toch de zwakste van de bundel. Alle vier auteurs laboreren aan de neiging tot overmatig gebruik van een abstracte terminologie, die soms een gebrek aan gedetailleerde feitelijke kennis van de plaatselijke geschiedenis schijnt te verhullen. Het kwistig gebruik van een begrip als 'identity', met toevoeging van adjectieven 'civic', 'communal', 'political' of 'imperial', en van substantieven als 'construction' en 'ritualisation' draagt niet bij tot nieuwe inzichten in de betekenis van deze openbare feesten. Wat is precies 'ritualisation of communal space and identity'?

De artikelen van de Nederlanders W. H. M. Hummelen en B. A. M. Ramakers over de bijdragen van de rederijders tot de feestcultuur zijn van ander niveau. Hummelen, dé kenner op het gebied van de rederijderscultuur, behandelt aan de hand van contemporaine afbeeldingen in prent en tekening vormen en functies van de toneelstellages waarop de rederijderskamers in Antwerpen, Gent en Brussel tijdens Blijde Inkomsten hun tableaux vivants toonden: het gaat hier als het ware om de incunabelen van het moderne toneel. Ramakers' artikel over de beeldtaal van de Haarlemse rederijderswedstrijd van 1606, waaraan kamers uit twaalf Hollandse steden en dorpen deelnamen, kan gelezen worden als een fraaie en geleerde inleiding tot de rederijderscultuur in het algemeen, meer in het bijzonder tot het visuele element daarin. Ook het laatste opstel in deze bundel, dat van Hessel Miedema, gaat over de zestiende eeuw, maar is van geheel andere aard: in een uitstekend geschreven, erudiet en geestig betoog beschrijft hij de kunsttheoretische discussie die losbrandde naar aanleiding van het enorme historieschilderij 'De intocht van Karel V in Antwerpen op 23 september 1520' van de Weense schilder Hans Makart. Dit schilderij maakte in 1879 een rondreis en is ook in Amsterdam te zien geweest. De aanwezigheid van schaars geklede Antwerpse schonen op dit doek gaf aanleiding tot een felle polemiek, waartoe J. A. Alberdingk Thijm de aanzet gaf.

De twee overige artikelen zijn vrij willekeurig gekozen hoofdstukken uit twee eeuwen feestgeschiedenis. Jochen Becker schrijft een rijk gedocumenteerd artikel over het riddertoemooi van de Hollandse adel in Den Haag bij het huwelijk in 1638 van Johan Wolfen van Brederode met Louisa Christina von Solms, een zuster van Amalia, de vrouw van Frederik Hendrik. Freek Schmidt analyseert de architectonische vormgeving van het vuurwerktheater, dat naar aanleiding van de Vrede van Aken in 1749 in de Haagse Hofvijver werd gebouwd.

Dit jaarboek is een boeiende, zij het wat willekeurig samengestelde bundel over één thema. De verschillende auteurs schrijven allen vanuit hun eigen discipline, een integratie is niet tot stand gekomen. Maar dit kan van een bundel als deze ook nauwelijks worden verwacht. Tot slot moet mij van het hart dat de afbeeldingen, jammer genoeg alle in zwart-wit, druktechnisch soms beneden de maat zijn.

W. H. Vroom

J. J. P. de Jong, *De waaier van het fortuin. De Nederlanders in Azië en de Indonesische archipel, 1595-1950* (Den Haag: Sdu, 1998, 715 blz., f79,90, ISBN 90 12 08643 4).

De afgelopen jaren verscheen een aantal overzichtswerken over de Nederlandse koloniale geschiedenis in het algemeen, en die in Indonesië in het bijzonder. Het nieuwe boek van J. J. P. de Jong, *De waaier van het fortuin*, sluit deze rij (voorlopig?) af. De Jong, die in 1988 promoveerde op een lijvige studie over het Nederlandse beleid in de beginjaren van de Indonesische dekolonisatie, heeft een nog lijviger synthese geschreven over de Nederlandse aanwezigheid in de Indonesische archipel. Hij baseert zich daarbij op recente literatuur, aangevuld met eigen onderzoek waar het beeld nog lacunes te zien gaf.

Door het boek lopen drie thema's: economisch, politiek en cultureel. Het vergaren van fortuin was volgens De Jong de hoofdreden van de Nederlandse aanwezigheid in de Aziatische wateren — daarom is het eerste thema het functioneren van de Verenigde Oostindische Compagnie en het latere Nederlands-Indische gouvernement als economische organisatie. Het is die 'waaier van het fortuin' die de titel van het boek verklaart. Het tweede thema is de ontwikkeling van de Nederlandse politieke aanwezigheid; het derde het ontstaan van een gemengde samenleving en cultuur, waarvan de invloed zowel in het hedendaagse Indonesië als in Nederland nog te vinden is. Origineel zijn die rode draden, behalve dan de derde, op zichzelf niet, maar als ordeningsprincipes bieden zij auteur en lezer het nodige houvast.

De opbouw van het boek is grotendeels chronologisch. Achtereenvolgens behandelt De Jong de VOC-periode, de negentiende eeuw met de nadruk op het cultuurstelsel, de periode van imperialistische expansie, de 'moderne kolonie' in de eerste vier decennia van de twintigste eeuw, en tenslotte de Japanse bezetting en de dekolonisatie. Het boek eindigt met een 'postscriptum' over Nederland, Indonesië en hun onderlinge betrekkingen sinds 1950. Het eerste deel is sterk revisionistisch. De strekking ervan luidt dat de VOC zich aanpaste aan het in Azië gangbare alliantiestelsel. Europese begrippen als 'soevereiniteit' passen niet goed op de destijds bestaande situatie. De contracten die de VOC met Indonesische heersers sloot hadden, hoewel de formulering in Europese ogen anders doet vermoeden, slechts een tijdelijke waarde. Doorgaans begreep de VOC zeer wel, dat de betrokken vorsten en bevolkingen zich bij een 'monopolie' heel iets anders voorstelden dan in Europa gebruikelijk was. Van de vorming van een 'koloniale staat' was in de Compagniesperiode dan ook geen sprake. Zelfs op Java was dit nauwelijks het geval. De precieze betekenis van de overeenkomsten die de VOC met inheemse staten sloot werd, aldus De Jong, lange tijd niet gezien. Pas de historische studies van de afgelopen decennia hebben daarin verandering gebracht. Ook op het gangbare beeld, dat de vorming van een koloniale staat pas echt onder Daendels en Raffles begon, past de auteur enige revisie toe. In de periode 1808-1816 werden de aanzetten gegeven, maar het waren de commissie-generaal en de gouverneurs-generaal van koning Willem I die de koloniale staat op Java daadwerkelijk hebben vorm gegeven. De Jongs visie op het cultuurstelsel volgt de recente studies van Elson.

Bij zijn bespreking van het moderne imperialisme sluit De Jong wederom bij de historiografische discussies aan. Hij beschouwt het imperialisme primair als een proces van effectieve gebiedsuitbreiding en besteedt daarom veel aandacht aan de militaire kant van de zaak. Tegelijkertijd ziet hij in dat het zoeken naar motieven uiteindelijk niet tot een sluitende verklaring kan leiden. Het imperialisme was veeleer een proces dat op diverse niveaus tegelijk speelde, wat niet duidelijk wordt als naar een 'doorslaggevend' motief wordt gezocht. De Jong heeft zowel oog voor de militaire en bestuurlijke kant van de zaak, als voor de economische. De monetaire unificatie van Nederlands-Indië na 1870 negeert hij echter, hoewel mijns inziens juist de algemene invoering van de aan het goud gekoppelde Indische gulden het politieke en economische eenwordingsproces in Nederlands-Indië zelf heeft versterkt en de band met Nederland heeft bepaald. Ook tijdens het Interbellum en de dekolonisatie was de plaats die Nederlands-Indië innam in het Nederlandse financiële systeem van cruciale betekenis. Dit is zeker een vraagstuk dat in het eerste hoofdthema van *De waaier van het fortuin* een centrale rol had kunnen spelen.

De Jong besteedt uitvoerig aandacht aan de bestuurlijke ontwikkeling op Java en in de buitengewesten tussen ongeveer 1900 en 1942. Met name over dat laatste onderwerp is weinig bekend, zodat wat De Jong daarover schrijft vaak nieuw is. Bij zijn bespreking van de veranderingen in de Indische samenleving en van de ontwikkeling van het Indonesische nationalisme

komen het tweede en derde thema van De Jongs boek op gelukkige wijze samen. De bespreking van de economische expansie in de jaren 1900-1930, en van het economische beleid in de jaren dertig zijn wat minder sterk. De Japanse bezetting wordt kort en helder behandeld. Het hoofdstuk over de dekolonisatie stelt echter een beetje teleur. Het relaas is erg op de Nederlandse kant van de zaak gericht en met name de interne ontwikkelingen aan Republikeinse zijde komen nauwelijks aan bod. Gezien de context is dit op zichzelf best te rechtvaardigen. De Jong houdt de lezer echter voor, dat alleen een geïntegreerde benadering kan laten zien wat er in die tijd gebeurde. Ernstiger is dat hij grotendeels voorbijgaat aan de meningsverschillen die er over de dekolonialisatieperiode bestaan. Hij herhaalt de visie uit zijn dissertatie, dat het Nederlandse beleid sinds december 1945 op dekolonisatie gericht was. Hiervoor brengt hij zeker goede argumenten in stelling, maar zijn visie is niet onomstreden. Dat De Jong dit niet noemt is te meer opvallend, omdat hij elders in zijn boek vaak wel op historiografische debatten ingaat.

Over dit boek is nog veel meer te zeggen, maar het beperkte kader van een recensie laat dat niet toe. In het algemeen zou ik willen stellen dat *De waaier van het fortuin* een buitengewoon intelligente synthese is van de geschiedenis van de Nederlandse aanwezigheid in Indonesië, goed geschreven en uitstekend leesbaar, bovendien met zorg geïllustreerd. Ook als introductie tot de historiografie van het koloniale Indonesië is dit boek zeer geschikt. Ik wens het dan ook niet alleen veel kopers, maar vooral veel lezers toe.

A. P. Taselaar

L. Ligtenberg, *De nieuwe wereld van Peter Stuyvesant. Nederlandse voetsporen in de Verenigde Staten* (Amsterdam: Balans, 1999, 311 blz., f39,90, ISBN 90 5018 426 X).

Lucas Ligtenberg is freelance journalist en sinds 1992 correspondent voor *NRC Handelsblad* in New York. Met financiële steun van het Fonds bijzondere journalistieke projecten heeft hij een zeer leesbaar boek geschreven over Nederlanders in Amerika van de eerste kolonisten tot 'ex-fokkerianen'. Het boek heeft de opbouw van een reisboek: een reis langs Nederlandse vestigingen en een reis in de tijd. Dat levert een reeks hoofdstukken op die eerder doet denken aan een verzameling afzonderlijke artikelen dan aan een doordacht geheel.

Welke onderwerpen komen er achtereenvolgens aan de orde? Het boek begint met een algemene beschouwing over wie er zoal naar Amerika emigreerden in heden en verleden. Dan duiken wij enkele hoofdstukken in de geschiedenis van Nieuw-Nederland. Aanbeland in het begin van de negentiende eeuw behandelt Ligtenberg de vestiging van Winterswijkers in de staat New York, van Zeeuwen op Long Island en de belevenissen van Cornelis Steingeweg die terug in Nederland het eerste 'American Hotel' in Amsterdam liet bouwen. De overige hoofdstukken zijn gewijd aan landverhuizers in de negentiende en twintigste eeuw, de afgescheiden emigranten en hun dominees, de uitwaaiering van Nederlanders over het Amerikaanse continent, tulpenfestivals en bekende figuren zoals Frederik van Eeden en Edward Bok. Het boek is kortom een aanrader als men naar Amerika reist op zoek naar de in de titel genoemde 'Nederlandse voetsporen'.

Het boek heeft ook geen andere pretenties dan een journalistiek verslag van ontmoetingen en vraaggesprekken in Amerika, van kennis opgedaan uit een vracht aan literatuur en bezoeken aan archieven en documentatiecentra. Ligtenberg heeft veel gezien en gelezen en kan daarover smakelijk vertellen, al vervalt hij nogal eens in herhalingen waar verschillende hoofdstukken